

ISSN 1999-4214 (print)
ISSN 2957-5095 (online)

ЕУРАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО
ГУМАНИТАРНОГО
ИНСТИТУТА

BULLETIN

OF THE EURASIAN HUMANITIES
INSTITUTE

№3/2022

Жылына 4 рет шығады
2001 ж. шыға бастаған

Выходит 4 раза в год
Начал издаваться с 2001 г.

Published 4 times a year
Began to be published in 2001

Астана, 2022

Бас редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Еуразия гуманитарлық институтының доценті, филология ғылымдарының кандидаты,
Астана, Қазақстан

Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**
Еуразия гуманитарлық институтының доценті, философия докторы (PhD)
Астана, Қазақстан

Редакция алқасы

Аймұхамбет Ж.Ә.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Ақтаева К.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Мицкевич атындағы Польша университеті, Познань, Польша
Әбсадық А.А.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Бредихин С.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	филология ғылымдарының кандидаты, доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей, Қазақстан
Ермекова Т.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
Есиркепова К.Қ.	филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Жүсіпов Н.Қ.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
Курбанова М.М.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Алишер Навои атындағы Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
Қамзабек Д.	ҚР ҰҒА академигі, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Құрышжан Ә.	филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Ханкук шетелтану университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
Онер М.	философия докторы (PhD), профессор, Эгей университеті, Измир, Туркия
Пименова М.В.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазан федералды университеті, Қазан, Татарстан, РФ

Редакцияның мекенжайы: 010009, Астана қ., Жұмбаев даңғ., 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; E-mail: eagi.vestnik@gmail.com, Сауім: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы.

Меншіктенуші: «Еуразия гуманитарлық институты»

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде қайта есепке қойылды. Тіркеу № KZ92VPY00046970 17.03.2022

Басуға 17.10.2022ж. қол қойылды. Пішімі 60*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі.

БТ. Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 89

«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

© Еуразия гуманитарлық институты

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института,
Астана, Казахстан

Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института,
Астана, Казахстан

Редакционная коллегия

Аймухамбет Ж.А.	доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Актаева К.	доктор филологических наук, профессор, университет имени Адама Мицкевича, Познань, Польша
Абсадық А.А.	доктор филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Бредихин С.Н.	доктор филологических наук, профессор, Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	кандидат филологических наук, доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
Ермекова Т.Н.	доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
Есиркепова К.К.	кандидат филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Жусипов Н.К.	доктор филологических наук, профессор, Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
Курбанова М.М.	доктор филологических наук, профессор, Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы имени Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
Камзабек Д.	академик НАН РК, доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Курышжан А.	кандидат филологических наук, профессор, Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
Онер М.	доктор философии (PhD), профессор, Эгейский университет, Измир, Турция
Пименова М.В.	доктор филологических наук, профессор, Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	доктор филологических наук, профессор, Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ

Адрес редакции: 010009, г. Астана., пр. Жумабаева, 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; E-mail: eagi.vestnik@gmail.com, Сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.
Собственник: «Евразийский гуманитарный институт».
Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан Комитет информации постановлено на
переучет № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Подписано в печать 17.10.2022ж. Формат 60*84 1/8. Бум.
Типогр. Тираж 200. Цена согласовано. Заказ № 89
Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

Chief Editor **Daurenbekova L.N.**

*Candidate of Philological Science, Associate Professor of the Eurasian Humanities Institute,
Astana, Kazakhstan*

Editor-in-Chief **Alimbayev A.E.**

*Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the Eurasian Humanities Institute,
Astana, Kazakhstan*

Editorial Board

- Aimuhambet Zh.A.** Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
- Aktayeva K.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan, Poland
- Absadyk A.A.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
- Bredikhin S.N.** Doctor of Philological Sciences, Professor, North-Caucasus Federal University, Stavropol, RF
- Гайнуллина Ф.А.** Candidate of Philological Sciences, Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan
- Yermekova T.N.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan
- Yesirkepova K.K.** Candidate of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
- Zhusipov N.K.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
- Kurbanova M.M.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan
- Kamzabek D.** Academician of NAS RK, Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
- Kuryshzhan A.** Candidate of Philological Sciences, Professor, Hankuk University of Foreign Studies Seoul Korea
- Oner M.** Doctor of Philological (PhD), Professor, Aegean University, Izmir, Turkey
- Pimenova M.V.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF
- Seifullina F.S.** Doctor of Philological Sciences, Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF

*Editorial address: 010009, Astana., 4, Prospect
Zhumabayev Tel/Fax: (7172) 561 933: E-mail:
eagi.vestnik@gmail.com, Caïm: ojs.egi.kz*

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute.

Owner: «Eurasian Humanities Institute».

The Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan Information Committee decided to re-register No. KZ92VPY00046970 17.03.2022

Signed for printing 17.10.2022 Format 60 * 84 1 \ 8. Paper.

Printing house Circulation 200. Price agreed. Order No. 89

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

©Eurasian Humanities Institute

МАЗМҰНЫ-СОДЕРЖАНИЕ-CONTENTS

ТІЛ БІЛІМІ – ЯЗЫКОЗНАНИЕ – LINGUISTICS

ӘБДІМӘУЛЕН Г.А., ҚОҚЫШЕВА Н.М.	«Тіл-мәдениет-қоғам» үштігіндегі әйел концептінің тілдік сипаты (қазақ-ағылшын паремиологиялық бірліктері негізінде).....	7
БЕКЕНОВА Г.Ш.	Ономастикадағы номинациялық сипат.....	16
ЕРМЕКОВА Т.Н., ЖАҢАБАЕВА Н.А.	Қызға қатысты этнографизмдердің танымдық сипаты.....	25
ИМАНБЕРДИЕВА С.Қ.	Ұлы жібек жолындағы прецедентті топонимдер.....	40
КУРМАНОВА Б. Ж., УТЕГЕНОВА А., ИСЛАМГАЛИЕВА В.Ж.	О формах существования казахского и русского языков в языковой ситуации Актюбинской области.....	50
ҚҰСАЙЫНОВА Ж.А., СӘМЕНОВА С.Н.	«Болжау», «жорамалдау» модальді реңктерінің синтаксистегі көрінісі.....	62
САРЕКЕНОВА Қ.Қ.	Абай Құнанбайұлы шығармалары бойынша ғылым-білімге қол жеткізудің жолдары.....	70
ТЕЛҒОЖАЕВА Қ.С., ҚОСЫМОВА Г.С.	Абай әлемін бағалаудағы эмоциялық бірліктер.....	79
ШАДКАМ З., ТҰЯҚБАЕВ Ө.О., СҰЛТАНБЕК Қ.Б.	«Дастұр ал-‘иләж» трактатындағы халық емшілігі – медициналық антропология көзқарасымен.....	89
КҮРКЕБАЕВ К.Қ.	Көне түркі жазба ескерткіш мәтіндерінің транскрипциясы мен аудармаларындағы сәйкессіздіктер.....	101

ӘДЕБИЕТТАНУ – ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ – LITERATURE STUDIES

АЙМҰХАМБЕТ Ж.Ә., МИРАЗОВА М.Н., АЛИМБАЕВ А.Е.	Әпсаналардағы «қасиетті су» туралы мотивтердің поэтологиясы.....	113
АБИЛХАМИТҚЫЗЫ Р. АМАНГАЗЫКЫЗЫ М., ОРАЗБЕК М.С., СЕКЕЙ Ж.	Ақын Ұ.Есдәулет өлеңдеріндегі дыбыстық қайталаулар..... Абай как архетип поэта.....	124 134
ГАЛЫМЖАНОВ Б.Г.	Юнус Эмре және Мәшһүр Жүсіп шығармашылығының үндестігі.....	144
NURGALI K.R., SIRYACHENKO V.V.	Chekhov's principles of artistic organization in the creative work of G. Musrepov.....	153
МУСАБЕКОВА С.Е., АЙМҰХАМБЕТ Ж.Ә., МИРЗАХМЕТОВ А.А.	Көркем шығарма құрылымындағы түс көру мистикалық мотив ретінде.....	163

МУСИНОВА Г.С., ТУЛЕБАЕВА К.Т.	Драмалық шығармалардағы Семей қасіретінің көрінісі.....	175
ТОҚСАМБАЕВА А.О.	Қазіргі қазақ прозасының көркемдік ерекшелігі.....	188

**ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ – МЕТОДИКА
ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ – METHODOLOGY OF
TEACHING LANGUAGE AND LITERATURE**

ШАҚАМАН Ы.Б.	А.Байтұрсынұлының тіл білімдік зерттеулерінің әдіснамалық негізі.....	197
ҚҰРМАМБАЕВА Қ.С.	Көркем шығармаларды оқытуда белсенді оқу әдістерін қолданудың ғылыми-әдістемелік негізі.....	204

Г.А. ӘБДІМӘУЛЕН¹

Н.М. КОКИШЕВА²

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан¹
Еуразия гуманитарлық институты, Астана, Қазақстан²
(e-mail: gumi_1980@mail.ru¹, nkokisheva@mail.ru²)

«ТІЛ-МӘДЕНИЕТ-ҚОҒАМ» ҮШТІГІНДЕГІ ӘЙЕЛ КОНЦЕПТІНІҢ ТІЛДІК СИПАТЫ (ҚАЗАҚ-АҒЫЛШЫН ПАРЕМИОЛОГИЯЛЫҚ БІРЛІКТЕРІ НЕГІЗІНДЕ)

Аңдатпа. Мақала «Әйел» концептісіне қатысты «қыз-келін-ана» образдарын ашатын фразеологизмдер мен мақалдарға арналған. Мақаланың мақсаты «әйел» концептісіне қатысты фразеологизмдердің семантикалық құрылымын лингвомәдени тұрғыдан қарастыру. Қазақ халқының дүние бейнесін қабылдаудың ұлттық-мәдени ерекшелігінің бір тармағы «Әйел» концептісінен бастау алады. Тіл білімінде «Әйел» бейнесін ашатын фразеологиялық тіркестерді мағыналық-құрылымдық, этнолингвистикалық, когнитивтік тұрғыдан зерттеу мақаланың өзектілігі болып табылады. Қазақ халқының дүние бейнесінің фразеологиялық фрагментінде бекіген жалпы әйел туралы ұғым-түсініктердің ұлттық сипаты «Тіл-Мәдениет-Қоғам» үштігінде суреттеліп, маңыздылығы мен ерекшеліктері анықталады. Қазақ және ағылшын тілдерінде әйелдің жасына және қоғамдағы орны мен әлеуметтік рөліне байланысты «әйел» концептісін түзетін мақалдар мақала материалы ретінде қолданылады. Қазақ дүние танымында әйелдің тілдік бейнесінің астары «қыз» образынан бастау алады. Сол себепті қыздың эволюциялық даму кезеңдерінің тек «қыз-келін-ана» сатысы аясындағы мақалдар қазақ және ағылшын тілдерінде беріледі. Олар ХХ ғасырдың аяғы мен ХХІ ғасырдың басында жарық көрген еңбектерден алынып, бір-бірімен салыстырылып, «қыз-келін-ана» образының тілдік бейнесін ашып, мақала нәтижесі түйінделеді. Туыстық деңгейі алыс, шығу тегі мүлдем өзгеше екі тілдегі фразеологизмдер мен мақалдың мағыналық ұқсастықтары мен айырмашылықтары салыстырмалы әдіс негізінде жүйеленеді.

Түйін сөздер: мақал-мәтел, фразеологизм, концепт, образ, лингвомәдениеттану.

Кіріспе. Қазақ тілінде қыз баланың жасына және қоғамдағы орны мен әлеуметтік рөліне байланысты «әйел» тезаурасын түзетін қыз, бойжеткен, бибі, жар, қалыңдық, құрбы, қарындас, сіңілі, әпке, тәте, келін, жеңге, жесір, келіншек, қатын, тоқал, ана, бәйбіше, ене, әже, кемпір, құдағи, құдаша, шеше т.б. сөздері паремиологиялық дүние бейнесінде «қыз-бойжеткен», «қыз-бибі», «қыз-құрбы», «қыз-әпке», «қыз-келін», «қыз-әйел», «қыз-жеңге», «қыз-ана» макрофреймдік құрылымда сомдалатын «Әйел» образын кескіндеуге қатысады [1,253-255]. «Ұл өсіргенің – ұрпақ өсіргенің, қыз өсіргенің – ұлт өсіргенің!» демекші қыз баланың осы өмірдегі ең үлкен мақсаты тұрмыс құрып, ана атанып, өмірге ұрпақ әкелу, оны тәрбиелеп, ел қатарына қосу. «Елу жылда ел жаңа, жүз жылда қазан» демекші заман ағымына қарай өмір сүру үрдісі өзгерседе, мақал-мәтелдер өз мағынасын жоғалтпайды. Мақал-мәтелдерді күнделікті сөйлеу тілінде жиі қолдану ұлттық мұраны қайта жаңғыртумен тең.

Келешек ұрпаққа қыз баланың, инабатты келіннің, ардақты ананың 1) қоғамдағы орнының ерекше көрінісін көрсету; 2) оған қатысты фразеологиялық тіркестер мен

мақал-мәтелдердің тарихын ашу; 3) эстетикалық, психологиялық, әлеуметтік т.б. жағынан жан-жақты талдау; 4) мерейін, қадірін, абыройын көтеріп, оларға деген көзқарасқа жағымды өзгертулер енгізу; 5) мәдениеттің шыңына шығару; 6) көне мен жаңа тіркестерді, мақалдарды бір-бірімен салыстыру; 7) белгілі бір деңгейін айқындау зерттеу жұмысының негізгі өзекалды міндеттері болып табылады.

Кез келген ғылымның соңғы нәтижелер құпиясын тек тіл ғана бере алады. Жер бетінде қанша халық болса соншама тіл, мәдениет болары анық. Бұл тұжырымнан ұғатынымыз тірі тіл тірі мәдениетпен, тірі қоғаммен егіз тәріздес. Олар бірін-бірі толықтырып отырады. Тіл барлық этностың ең басты, негізгі және тұрақты көрсеткіші. Осы тұста ғалымдар пікіріне сүйенер болсақ зерттеуші ғалым Н.И.

Толстой «Язык и народная культура» атты еңбегінде тілді мәдениетпен де, этноспен де және ділмен де байланыстырады. Тіл мәдениеттің құрамдас бөлігі мен құралы [2,16]. Ғалым тілді - әдеби, киелі және фольклор тілі деп топтастырады. Сонымен қатар, тіл дербес, оны мәдениеттен бөлек қарастыруға да болады [2,36] деп тұжырымдайды. Ал, Ә. Қайдар тіл мен ұлттың ара-жігін былайша аша білген: «Тіл - ұлттың рухани ұйытқысы» және «бір тіл - бір ұлт» деген қағида бар. «Тіл - халықтың жаны» ұлттың бүкіл болмысы, жан дүниесі, тұрмыс-тіршілігі тілінен көрінеді. Өзгелерден ерекшелігін де тіл танытады. «Тіл халықтың – төлқұжаты», тіл туралы үнемі нақты бағасын беріп отырады. Халық туралы ең басты қажетті мәліметтерді оның тілі айғақтап береді. Өйткені тіл - халық айнасы [3,567] деп қорытады. Осы тақырып аясында келесі ғалым С.Г. Терминасова тілді мәдениетпен байланыстыра отырып, оның ажырамас бөлігі сөйлеу тілінің ерекшелігіне тоқталады. Яғни, «барлық тілдердің идиомдар құрамында ұлттық мәдени сипат басым болады. Олардың бойында сол ұлттың ұлттық құндылықтары, дүниетанымы, басқа халыққа деген көзқарасы, ұстанымдары сақталады. Фразеологизмдер мен мақалдар барлық халықтың мәдениет, тарих, географиялық орналасуынан ақпарат беретін құрал. Дегенмен, барлық тілде олардың дәрежелері бірдей емес. оларды дәмдеуіштермен теңестіруге болады. Тағамның дәмін келтіру үшін оның кез келген түрінен аз мөлшерде қолданып, астың дәмін келтірер болсақ, мақалдар мен фразеологиялық тіркестер де сол сияқты сөздің сәнін келтіреді» [4,93] – деген қорытындыға келеді. Ғалым Г. Сағидолда «дүниенің қарабайыр бейнесін сомдауда фразеологизмдер мен мақалдар аса маңызды тілдік тетік қызметін атқарады. Басқаша айтқанда, олар тіл иесі халықтың дүниеге деген көзқарасын, рухани дүниесі мен материалдық мәдениетінен, тұрмыс-тіршілігінен хабар береді. Олар этностың ғалам, әлем, дүние туралы таным түсініктерінің көне элементтерін жаңғыртуға атсалысады, дүниенің біртұтас тілдік келбетін жасауға қатысады» [1,60] – деп тұжырымдайды. Ғалымдардың тіл, мәдениет, қоғам, халық, мақал, дәстүр т.б. туралы қорытында пікірлерінде ортақтық көп.

Әдістеме және зерттеу әдістері. Зерттеу салыстырмалы-салғастармалы, концептік талдау әдістері аясында жазылды. Қазақ және ағылшын тілі халқының әдеби мұралары, фразеологиялық, лингвомәдени және салт-дәстүрлер жинақтары, сөздіктері мен мақал-мәтелдер кітаптарынан деректер алынды.

Талқылау және бақылау. Жалпы қазақ санасында мақалдар бір дәуірдің жемісі емес. Ғылыми мәліметтерге сүйенер болсақ, қазақ тіліндегі мақалдардың жинақталып, жариялануы екі кезеңнен тұрған: бірінші кезең - XIX ғасырдың екінші жартыжылдығы, ол Кеңес дәуірі кезеңімен ұштасып, ел аузында жүрген мақал-мәтелдерді жинақтап, қағаз бетіне түсіріп, басылым ретінде шығару жұмыстары болса, екінші кезең – мақал-мәтелдердің ең алғаш қағаз бетіне түсірген кезең, бұл жұмыстың ең алғашқы қадамын Ш. Уәлиханов жасаған. Оның XIX ғасырдың елуінші жылдары ел аузында жүрген екі жүзден аса мақалдарды қағаз бетіне түсірген архив еңбектері табылған [5,10]. Ғалым Ә. Қайдардың «Халық даналығы» атты еңбегінде «Мақал-мәтелдер халықтың атам

заманғы өткен өмір-тіршілігі мен бүгінгі болмысын болашағымен жалғастыратын «алтын арқау»; олар рухани, мәдени салт-дәстүрді жалғастырудың, адам санасында, қоғам жадында, тілінде, ділінде сақтаулының бірден-бір кепілі. Бұл қазына-байлықтан айрылған этникалық қауым өзінің өмірінен айырылады деген сөз, ондай қауымның болашағы да жоқ» [6,7] – деп берген пікіріне сүйене отырып, қазақ және ағылшын халықтарының дүние бейнесінде «Әйел» болмысын «қыз-келін-ана» категориялық сатысына қатысты айтылған мақал-мәтелдері арқылы ашып, өзге ешбір ұлтта кездесе бермейтін, тек сол халықтың төлтума этникалық мәдениетіне, өмір сүру үрдісіне, тарихи-эпикалық санасына тән жүйелі білімін өзара салыстырып, сол арқылы ұлттың салт-санасы мен туыс емес тілдеріндегі мақал-мәтелдерден қоғамның дамуы белгілі бір кезеңдерде қайта жаңғырып отыратындығын көреміз.

«Әйел – Қыз» категориясы. Қазақтар ана тілі әлемінде, этнолингвистикалық сөздікте «Әйел» сөзі 1) табиғат болмысы жағынан адам баласының еркек кіндіктеріне қарама-қарсы жаратылған ұрғашы жыныстылары; 2) бала тауып, ұрпақ жалғастыру үшін ер адамның бас қосысқан зайыбының күйеуіне жақындық қатысы, деп түсіндіреді. Сонымен қатар, оның «кіші әйел (қатын), некелі әйел, салақ әйел, салқын әйел, үлкен (қатын), жасамыс әйел және кескінді әйел» – деген түрлері анықталған [3,199,290,317-318]. Дүниенің тілдік бейнесінде «Әйел» ұғымы көптеген тармақтардан тұрады: «әйел-қыз», «сұлу-қыз», «қыз-бейшешек», «қыз-гүл», «қыз-өріс», «келін», «қыз-келін», «жас-келін», «дана-келін», «дара-келін», «ана», «әйел-ана», «әйел-ұрпақ» т.б. «Қыздар» - еркін, ерке, әдемі, сұлу сөздерімен, «келін» - инабатты, биязы, сабырлы, орамал, сәлем салу, бесік сөздерімен, ал, «ана» - ақылды, мейірімді, қамқор сөздерімен ассоциоланады. Әйел сөзінің бастамасы қыз сөзінен бастау алады. Қыз сөзі 1) ата-анасының перзенті; жігіт желең, бозбаланың көңіл жарасып жүрген адамы. Қыздың ақылды, көрікті, әдепті, тәрбиелі болып өсуі анасына байланысты, өйткені ол үнемі анасының қасында жүріп, оның бар іс-қимылын, өнеге үлгісін, ақыл парасатын, тәлім-тәрбиесін көріп өсіреді деп түсіндіре отырып, оның «жас қыз, қыз бозбала, қыз-қырқын, кәріқыз, қайтып келген қыз, өкіл қыз, сырғалы қыз, қыз жолдас» – деген түрлерін көрсетеді [6,348]. Сонымен қатар, «Қыз» сөзі алғашқы кезде «жайнаған, жарқыраған, оттың жалыны тәрізді жылтырыған» деген ұғымды білдірсе керек. «Қыз» сөзінің шығу тарихы 1) «қыз» қытай тіліндегі «гюйцы» «патша қызы, бойжеткен қыз»; 2) «қыз» армиян тіліндегі «койс» сөзінен шыққан. Сонымен қатар, «қыз-қырқын» қос сөзінің екінші компонентті «қырқын» түркімен тілінде «күң» мағынасында қолданылған. Бұл сөздің шығу төркіні: «X-XI ғасырларда түркі тайпалары тілдерінде «қырқын» деген де сөз болған, бұл сөз де «қыз» деген мағынада жұмсалған. Бірақ аталған сөз төренің қызының (қатұн-ның) да, қараның қызының (қыз -дың) да атауы емес, құлдың я күң қызының, демек, басыбайлы күң қыздың атауы ретінде қолданылған. Осылайша, ол кездерде «қатұн, қыз, қырқын» деген үш сөздің үшеуі де қатар, өзара жарылыстыра қолданып жүрген. Бұл айтылғандар «қыз, қырқын» сөздерінің бір-біріне синоним екендігінің айғағы. Ал, қарапайым қазақтың қарабайыр түсінігінде «қыз» өте нәзік, бейқам, сүйкімді, сұлу, мөлдір, пәк ұғымдарымен түсіндіріледі. Өйткені, қыз баланың жас кезінде ойында, түйсігінде әдемілік пен сұлулыққа қызыққаннан басқа еш нәрсе болмайды. «Қызға қырық үйден, қала берсе қара күңнен тыю» [7,27] деп қызды қатты қадірлеп, сақтап, тіпті ауыл болып тәрбиелеген. Ол сондай пәк, бейқам. Оның дәлелін мына тіркестерден көреміз «Қыздың көзі қызарғанда»; The brains of a woman are in her curls (әйелдің сұлулығы бұйра бұрымында) [8,60]; A mother's wish is a daughter's duty (ананың тілегі қыздың арманы) [9,181]; Like mother, like daughter (қыз анасының бейнелі көшірмесі) мақалдарда қыздың арманы әдемі әшекей тақса, әдемі киім кесе, әдемі ойыншықтармен ойнаса, гүлдей құлпырып, майысып билесе, өлең айтса т.б. Қазақтың біртуар батыры Б. Момышұлы «Мен қанша батыр болсам да бөтен,

танымайтын елде бір сағат та тұрғым келмей қашамын. Ал, қыз болса танымайтын, көрмеген, жаңа ортаға бір өзі барып, елмен тіл табысып, ұрпағын өсіріп, сол елді сыйлап, өзін сыйлы ете де алатын жер бетіндегі ең батыр адам ол – қыз» – деп теңеу айтқан. Қыздың «келін» статусына өткен лингвомәдениеттанымдық бейнесін «қайтып шапқан жау жаман, қайтып келген қыз жаман»; «төркіні жақынның төсегі жиналмайды»; «төркінге сенгеннің төбесі тесік»; «төркін десе қыз төздейді, көкпек десе түйе төзбейді» [7,27]; a woman's place is any place she wants to be (әйелдің орны ол өзі таңдаған кез келген орын) [9,289]. Ал, XX ғасырдың екінші жартысы мен XXI ғасырда көп қолданылатын «қызым саған айтам, келінім сен тыңда» [10,77] мақалы шаңыраққа келін болып түскен қызға сын айтудың жіңішке жолы деуге болады. Сонымен қатар, «қыз қонақ», «қыз өріс», «қыз жат жұрттық», «қыз ауылдың көркі» [11,542-543]; our girlhood determines our womanhood (қыздың сыпайылығы әйелдіктің дәлелі) [12,39] мақалдары астарында оларға деген құрметтің арта түскендігі сезіледі. «Қызы бардың көзі бар, ұлы бардың өзі бар», «бір жақсы қыз екі жаман ұлға татиды», «қыз өссе елге жұт, ұл өссе үйге құт» [11,544] мақалдары арқылы қазақ отбасында қыз баланың мәртебесінің артуымен қатар, кей кездері оларды ұлдардың деңгейімен теңестіру мәселесі байқалады. Бұл гендерлік саясаттың бір бөлігі болуы әбден мүмкін. «Әйел-Қыз» категориясын түйіндей келе, қазақтың паремиялогиялық дүние бейнесінде «ұл» және «қыз» микрофреймдері арасындағы өзара сабақтастық кең көлемде қарастырылып, «ұл әлемі» және «қыз әлемі» бір-бірімен тең дәрежеде жарыстырыла сипатталады. Оның дәлелін мына мақал ашады, «Қыздың баласы - қырғыздың (өзгенің баласы), өз қып тұрған анасы, Ұлдың баласы - өзінің баласы, жат қып тұрған анасы» паремиясында туыстық жақындықты жеті атадан қайыруға байланысты қалыптасқан қыздың баласын «жиен» деп жат санау, ұлдың баласын «ұрпақ жалғасы» деп өзіне санау дәстүрі көрініс табады. Жалпы көшпенділер дүниетанымында қалыптасқан ұғым-түсінік бойынша: қыз бала - ер азаматтың отын жағып, отауын тігу үшін, оның ұрпағын өсіріп, сол ұрпақтың бойына халықтың салт-дәстүрін дарыту үшін, яғни тәрбиелеуші болу үшін жаратылған жан [1,263].

«Әйел-Келін» категориясы. «Жақсы үйге келген келін келін болады, жаман үйге келген келін келсап болады» деген мақалды «Баланы бастан, келінді жастан» [7,28] деген мақалмен ұштастырып, бөтен елге, үйге келін болып түскен қыздың өмірінде, санасында және психологиясында көптеген өзгерістердің боларын байқауға болады. Осы тұста, «ата көрген оқ жанар, шеше көрген тон пішер» [7,28] мақалы осының дәлелі болмақ. Дегенмен, бөтен ортаға сіңіп кету қиынның қиыны. «Баланың өзі туғандай, келіннің өзі келгендей» [7,28] мақалда келіннің барған еліне сіңіп кетуіне көптеген кісілердің көмегі тиеді. Жаңа ортаға бейімделуге ененің сіңіретін міндеті көп. Ең алдымен жары, сосын ана-енесі, басқа да отбасының мүшелері болып көмектеседі. «Келіннің бетін кім ашса, сол ыстық» [7,28] демекші келінге кім жәй сөйлеп, бауырына баса білсе, сол кісіні келіннің жақсы көріп, сыйлап тұрары анық. Сонау ерте заманда «ұлың өссе үлгімен ауыл бол, қызың өссе қылықтымен ауыл бол» [7,28], *marry your son when you will, your daughter when you can* (ұлыңды шамаң келген кезде үйлендір, қызыңды уақыты келген кезде ұзат) [8,164] деген қағидаға сүйеніп, ұл мен қызды кішкентай бала күнінен атастырып қоятын болған.

Қазақ ұғымында «келін» сөзі «қатын» сөзімен тең мағынада қолданылады. Осы тұста «бақа жарығы сумен, қатын жарығы ермен» деген мақалда әйел еркегімен сыйлы екенін ұғамыз. Әйел мен еркек бөлуге келмейтін біртұтас қоғам. Сондықтан «әйел» сөзі айтылған жерде «еркек» сөзі де қоса айтылады. Әйел бар жағынан еркекке тәуелді және олар бірін-бірі толықтырып отырады. «Жақсы қатын, жарым ырыс» [8,25]; *a true wife is her husband's better half* (нағыз әйел күйеуінің ең жақсы жартысы) [12,29] мақалы арқылы жоғарыда айтылған тұжырымдардың түйінін табуға әбден болады. Сонымен

қатар, «Еркек» пен «Әйел» концептілері арасындағы байланысты жүзеге асыратын фреймдік тармақтар ішінде «ата-ана», «ұл-қыз», «келін-күйеу», «ерлі-зайыпты» болып жіктеледі. Бұл тармақтардың әрқайсысы көшпелі өмір салты мен дала заңы қалыптастырған стереотиптік пайымдарға негізделген. Қазақтың қарабайыр түсінігінде еркектің қоғамдық-әлеуметтік мәртебесі әйелдің қоғамдағы отбасылық рөлінен жоғары. Әйел жаратылысынан еркектен төмен тұратын тұлға ретінде бағаланады. Сондықтан қазақ халқының санасында қалыптасқан стереотиптік образдар әйелге байланысты қолданылатын көптеген мақалдар бойына жағымсыз коннотация дарытады. Мысалы: «адам болар жігіттің жары өзіне лайық, керуен бастар жігіттің нары өзіне лайық»; «қыз еркем кестесімен көркем, ұл еркем өнерімен көркем»; «ақылды жардың ішінде алтын айдар ұл жатыр» [1,261].

Э.В. Севертянның этимологиялық сөздігінде «келін» түрік тілінің «gelin» сөзінен бастау алады, яғни «тұрмысқа жаңа шыққан» немесе «жас келіншек» деген ұғым беретінін айтады. Ал осы тұста ғалым В.В. Радлов «kelin» сөзіндегі «gel» деген «кел» етістігі, ал «-н» форматив деп түсіндіреді [13,17]. Ал, қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде «келін» сөзін 1) ұлдың әйелі, келіншегі. 2) інісінің, сондай-ақ жасы кіші басқа да ағайын-туысқандардың әйелі деп түсіндіреді. Бір сөзбен айтқанда, бөтен елден бөтен елге «келуші» адам деген ұғымды білдіреді. Ал, келін сөзінің келесі бір түрі «келіншек» сөзі 1) босағаны жаңа аттаған жас әйел; 2) жасы кемеліне келіп, толықсып тұрған жас әйел. Қазақ тұрмысында, елге келін боп түскен әйелді бірнеше жыл өткенде «келіншек» деп атай беретін дәстүр бар [3,291-327] –деп түсіндіреді.

Ал, енді ХХ ғасырдың екінші жартысы мен ХХІ ғасырдың бас кезіндегі мақалдар «келіні жақсы үйдің керегесі алтын»; «келінді қайынененің топырағынан жаратқан»; «жақсы келін қызыңдай, жақсы күйеу ұлыңдай»; «жақсы келін құрдасындай болар, жақсы ұлың сырласындай болар»; «келіннің аяғынан, қойшының таяғынан» [11,292-294]; all brides are child brides in their mother's eyes (барлық қалыңдықтар аналардың көздеріне баласы кейпінде көрінеді); where there is not wife there is not home (әйелі жоқ жерде үй жоқ); who find a wife finds a good thing (кім әйел тапса, оның жақсы нәрсе тапқаны); woman is the key of the life's mystery (әйел өмір құпиясының кілті) [12,29-40]. Осы тұста, «әйел-келін» ретіндегі әлеуметтік рөліне байланысты дүниенің паремиологиялық бейнесінде «әйел-келін» микрофреймдік сипаттамаға «жақсы-жаман» антимониясына негізделген коннотация үстемеленеді. Яғни, қазақтың паремиологиялық дүние бейнесінің «Әйел-келін» микрофреймдік құрылымы астарындағы әйелге қатысты таным-түсініктердің көпқырлылығы «Әйел» концептісін қазақ халқының ұлттық құндылықтар жүйесінің басты компоненттері қатарына көтереді [1,259]. Яғни, заман өте заманауи келіннің отбасындағы статусының жоғарылағанын, оған деген қамқордың, көзқарастың өзгеріп, жоғарылай түскені байқалады. Соңғы кездері ел арасында «келімізді қызымыздай көреміз» деген тіркестің көп қолданылуының себебі де осы болар.

«Әйел-Ана» категориясы. Әрбір шаңырақтың берекесінің символы ол –ана, оның дәлелі «жұмақтың кіті ананың табанының астында» – «heaven is under feet of mothers». Кез келген әйел «ана» статусына балалы болғанда ғана жетеді. Ғалым Г. Сағидолданың пікірі бойынша “Паремиологиялық дүние бейнесінің «Әйел-ана» макрофреймдік құрылымы тілдік моделдерді құрастыруда «ана» деген тектік ұғымға сүйенеді. Әйелдің табиғи аналық функциясы мен оның қоғамдағы әлеуметтік рөлі (отбасы-ошаққасы) бір-бірімен қиыстырылып, әйелден тілдік ұжым талап ететін мейірімділік, жұмсақтық, сұлулық, нәзіктік, төмендік, ізеттілік сияқты «әйел жанына» қатысты белгілерді «жүрек-сезім» концептуалдық модельдер шеңберінде жинақтайтыны байқалады. Олар «Әйел» концептісін сипаттайтын фреймдік тармақтарда ана бейнесі этникалық санада қалыптастырады деп қорыта келіп мына

мысалмен түйіндеп өтеді «ботасыз інген боздаса, баласы өлген ананың қайғы-шерін қозғайды» [1,252], ал ағылшын тілінде who takes the child by the hand takes the mother by the heart (сәбидің қолы мен ананың жүрегі бір); God could not be everywhere and therefore he made mothers (Құдай жер бетінде өз орнына ананы жаратқан).

Қазақтың ауызекі тілінде «ана» сөзі орнына «шеше» немесе «ене» сөздері де көп қолданылады. Бұл түсініктің бір ұшы қазақ халқының кейбір салт-дәстүрлерімен байланысты. Қазақтар ана тілі әлемінде, этнолингвистикалық сөздікте Шеше сөзі 1) балаларды дүниеге келтіретін ананың өз перзенттеріне туыстық қатысы; 2) жасы үлкен әйел кісіге жасы кіші адамдар тарапынан құрмет білдіре айтылатын қаратпа сөз. Оның «кіндік шеше, кіші шеше, нағашы шеше, өкіл шеше, шешей» деген түрлері бар. Ал, Ене сөзінің астары «ер азамат анасының келініне, қыз шешесінің күйеу баласына туыстық жақындығы» [3,324] деп түсіндіреді. Ана айтылған жерде әке де сөз болары анық. Оның дәлелі «әке тұрып ұл сөйлегеннен без, шеше тұрып қыз сөйлегеннен без»; «ағайынның қадірін жалалы болғанда білесің, ата-ананың қадірін балалы болғанда білесің» [7,28-29]; ал, ағылшын тілінде to understand your parents' love you must raise children yourself (ата-ананың қадірін, балалы болғанда білесің) мақалдарының астарында кез келген ұрпақ ата-ананың орнын басушы, солардан алған тәрбиелерін қайталаушы екендігі сипатталады. Дейтұрғанмен, әке мен ананың өзара айырмашылығы ішінәра жіктеліп, тілде «әкелі жетім - арсыз жетім, шешелі жетім - ерке жетім»; «шешесі бар жетімнің басында тарақ пен қыл ойнар, шешесі жоқ жетімнің басында бит пен сірке ойнар» [7,28] деп суреттеледі. Ал, ағылшынша: There is only one pretty child in the world, and every mother has it (әрбір сәби өз анасына тәтті); a rich child often sits in a poor mother's lap (кедей ананың алдында әрбір сәби өзін бай сезінеді). Ананың балаға деген махаббаты әкенің мейірімінен де күдіретті.

Ал, ХХ ғасырдың ІІ жартыжылдығы мен ХХІ ғасырдың бас кезіндегі мақалдардың тілдік сипаты мынадай: «ананың көңілі қызында, қызының көңілі қызылда» [10,77]; «ана баласын арыстанның аузынан алар»; «ана жүрегі теңізден терең»; «ана жүрегі - өмір тірегі»; «ана мейірімі аспаннан да шексіз»; «ананың махаббаты ажалды да жеңеді»; «анасыз өмір, сөнген көмір» [11,144-148]; a mother can take care of ten (etc) children, but (sometimes) ten children cannot take care of one mother (бір ана он балаға қамқорлық жасай алады, бірақ (кейде) он бала бір анаға қамқорлық жасай алмайды [9,181]. Барлық мақалдың мағынасы баланың өн бойындағы әдептілігі, жан дүниесінің сұлулығы ана сүті мен жүрегінің жылуды арқылы беріледі. Адамға ең жақсы қасиеттер ананан беріледі.

Қазақ лингвомәдениетінде «Ана» сөзі жермен, тілмен байланысады. «Тіл» тек қарым-қатынас құралы ғана емес, ол тұтас ұлт пен халықтың өткен тарихы, бүгінгі өмірі мен келешегі. Ұлттың салт-дәстүрін, дүниетанымдық ерекшелігін, рухани мәдениетін ұрпағына беріп, жинақтап, жалғастырып отыратын құрал. Ал, «Жер-Ана» дейтін себебіміз жер бетінде өмір сүреміз, бар байлықты жерден аламыз. Жерден жаратылып, сол жерге қайта енеміз. Оның дәлелін мына мақалдардан көреміз «ана тілің алпыс тілге татиды»; «ана сүті бой өсіреді, ана тілі ой өсіреді»; «ана тілі бәріміздің анамыз, өйткені ол ұлтымыздың анасы»; «Атамекен - анаң екен, қысылғанда панаң екен»; «Жер - ана, Ел – бала».

Нәтижелер. ХХ ғасырдың соңы мен ХХІ ғасырдың басында қазақ және ағылшын тілдерінде жарық көрген А. Баржақсыұлы, А. Байтұрсынұлы, Ә. Бөкейханұлының «Мың бір мақал, жиырма үш жоқтау»; Ж. Кейкіннің «Қазақтың 7777 мақал-мәтелдері», М. Шәріпханұлының «Қазақтың мақал-мәтелдері» мен М. Schipper «Never marry a woman with big feet: Proverbs about Woman around the World», Ch.C. Doyle, W. Mieder, R.F. Shapiro «The Dictionary of Modern Proverbs» еңбектердегі «Әйел» болмысына қатысты айтылған және мағыналық тұрғыдан бір-біріне сәйкес келетін екі тілдегі мақал-мәтелдер салыстырылды. Олардың әрбір категориясына жеке тоқталар болсақ, «Әйел-Қыз» категориясы бойынша қазақ тілінде 14 мақал-мәтел, ағылшын тілінде 5 мақал-мәтел;

«Әйел-Келін» категориясы бойынша қазақ тілінде 15 мақал-мәтел, ағылшын тілінде 6 мақал-мәтел; «Әйел-Ана» категориясы бойынша қазақ тілінде 12 мақал-мәтел, ағылшын тілінде 7 мақал-мәтел. Жалпы сандық есебі бойынша қазақ тілінде 41, ағылшын тілінде 18, барлығы 59 мақал-мәтел қолданылып, нәтижесінде «Әйел» болмысын ашатын мақал-мәтелдер қазақ тілінде ағылшын тіліне қарағанда ауқымды екендігі анықталды.

Қорытынды. Мақалада «әйел-қыз», «әйел-келін» және «әйел-ана» категорияларының екі дәуірдегі мақалдарын салыстырылып, қорытынды жасалды. XX ғасырдың бас кезіндегі мақалдардан қызды еркін, еркелетіп өсірумен қатар, тәртіп қатал болған. Уақыт өте XX ғасырдың аяғы мен XXI ғасырдың бас кезінде қазақ отбасында қыз баланың мәртебесінің өскенімен қатар кей кездері оларды ұлдармен тең көрген. Бұл да гендерлік саясаттың нәтижесі болмақ.

Келін - XX ғасырдың бас кезінде өз басында билігі жоқ, біреуге тәуелді, бөтен елден, бөтен елге келуші және көп сынға түсуші «әйел» деп танымыз. Ертеректе «келін» ешкімге, ешқашан, еш жерде пікірін ашық айта алмайтын, тек «орындаушы» деген статусқа ие болды. Ал, XX ғасырдың II жартысы мен XXI ғасырдың бас кезіндегі мақалдардан келіннің қоғамдағы орны жоғарылағандығы белгілі. Бұндай нәтиже елдің әлеуметтік, білімі жағдайының жоғарылауымен сабақтасады. Қыздардың білім алып, ер азаматтармен бір салада қызмет жасауы, ел арасында ойларын ашық жеткізулері гендерлік саясаттың дамуы мен қазақ елінің тәуелсіздігінің нәтижесі.

«Ана» статусына келгенде ұлтына, тіліне, дініне қарамастан барлық «ана» бірдей дәрежеде деуге болады. Барлық халықтар үшін ананың атқаратын қызметі де бірдей. Ол қай заманда болса да еш өзгеріске түспейтін, өз құнын жоғалтпайтын, қызметін бір дәрежеде атқаратын жандар болып табылады. «Қыз» және «келін» статусының тілдік сипаттарында қандайда бір өзгерістер байқалғанымен, «ана» статусынан еш өзгеріссіз қалғаны анықталды.

Әдебиеттер

1. Сағидолда Г.С. Түркімоңғол дүние бейнесінің тілдік фрагменттері. – Астана: Сарыарқа, 2011. – 304 б.
2. Толстой Н.И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. – Москва: Индрик, 1995. – 512 с.
3. Қайдар Ә. Қазақтар ана тілі әлемінде (этнолингвистикалық сөздік) Адам. – Алматы: Дайк-Пресс, 2009. Т. 1. – 784 б.
4. Тер-Минасова С.Г. Тіл және мәдениетаралық коммуникация. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2018. – 320 б.
5. Қасымова С.Қ. Сан компоненттері мақалмәтелдердің ұлттық мәдени негізі: фил.ғыл.канд.дисс. – Астана, 2009. –141 б.
6. Қайдар Ә. Халық даналығы. –Алматы: Толағай Т, 2004. – 560 б.
7. Баржақсыұлы А., Байтұрсынұлы А., Бөкейханұлы Ә. Мың бір мақал, жиырма үш жоқтау. – Алматы. 1993. – 96 б.(тұлнұсқа Мәскеу қаласы, Ұлттық комиссариаты қарауындағы Күншығыс, 1923. – 96 б.)
8. Schipper M. Never marry a woman with big feet: Proverbs about Woman around the World. – New Haven and London: Yale University Press, 2003. – 70 p.
9. Doyle Ch.C., Mieder W., Shapiro R.F., The Dictionary of Modern Proverbs. – New Haven and London: Yale University Press, 2012. – 308 p.
10. Кейкін Ж. Қазақтың 7777 мақал-мәтелдері. Алматы: Өлке баспасы, 2002. – 448 б.
11. Шәріпханұлы, М. Қазақтың мақал-мәтелдері. Астана: Мастер По.ЖШС, 2011 – Т2. – 574 б.
12. Kershchen, L. American proverbs about women: a reference guide. – Westport, Conn: Greenwood Press, 1951. – 197 p.
13. Севортян, Э.В. Этимологический словарь тюркских языков (В,Г,Д). Москва. – Издательство Наука, 1978. – 392 с.

Г.А. АБДИМАУЛЕН,

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Н.М. КОКИШЕВА

Евразийский гуманитарный институт, Астана Казахстан

**ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА КОНЦЕПТА «ЖЕНЩИНА» В
ТРИАДЕ «ЯЗЫК-КУЛЬТУРА-ОБЩЕСТВО» (НА ПРИМЕРЕ
КАЗАХСКИХ/АНГЛИЙСКИХ ПАРЕМИОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ)**

Аннотация. Статья посвящена фразеологизмам и пословицам, раскрывающим образы «кыз-келин-ана», связанные с концептом «женщина». Целью статьи является лингвокультурологическое рассмотрение семантической структуры фразеологизмов применительно к концепту «женщина». Национально-культурная специфика восприятия образа мира казахским народом берет свое начало от концепта «женщина». Актуальность статьи заключается в семантико-структурном, этнолингвистическом, когнитивном исследовании фразеологических выражений, раскрывающих образ женщина в языкознании. Описывается национальный характер общего концепта «женщина» зафиксированного во фразеологических фрагментах картины мира казахского народа, в триаде «Язык-Культура-Общество», определяются его значение и особенности. В казахском и английском языках в качестве материала статьи использованы словосочетания, образующие концепт «женщина», в зависимости от возраста, места и социальной роли женщины. В статье используются словосочетания, формирующие понятие «женщина» в зависимости от возраста, места и социальной роли женщины в обществе в казахском и английском языках. В казахской ментальностей языковая картина слова женщина берет свое начало в образе «кыз». Этапы эволюционного развития слова «кыз» в рамках этапа пословиц «кыз-келин-ана» даны на казахском и английского языках. Они взяты из работ, опубликованных в конце XX начале XXI века, сравниваются друг с другом, раскрывают языковую картину образа «кыз-келин-ана», обобщают результаты статьи. Семантические сходства и различия фразеологизмов и пословиц в двух языках, степень родства которых далека, систематизируются на основе сравнительного метода.

Ключевые слова: пословица, фразеологизм, концепт, образ, лингвокультурология.

G.A. ABDIMAULEN

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

N.M. KOKISHEVA

Eurasian Humanities Institute, Astana, Kazakhstan

**LINGUISTIC CHARACTER OF THE CONCEPT «WOMAN» IN THE TRIAD
«LANGUAGE-CULTURE-SOCIETY» (ON THE EXAMPLE OF KAZAKH/ENGLISH
PAREMIOLOGICAL UNITS)**

Abstract. The article is devoted to phraseological units and proverbs that reveal the images of «kyz-kelin-ana» related to the concept of «woman». The purpose of the article is a linguistic and cultural consideration of the semantic structure of phraseological units in relation to the concept of «woman». The national and cultural specificity of the perception of the image of the world by the Kazakh people originates from the concept of «woman». The relevance of the article lies in the semantic-structural, ethno linguistic, cognitive study of phraseological

expressions that reveal the image of a «woman» in linguistics. The national character of the general concept of «woman», fixed in phraseological fragments of the picture of the world of the Kazakh people, is described in the triad «Language-Culture-Society», and its significance and feature are determined. The article uses phrases forming the concept of «woman» depending on the age, place and social role of a woman in society in Kazakh and English. The linguistic picture of a woman originates in the image of «kыз» in the Kazakh worldview. Therefore, the stages of the evolutionary development of the word «kыз» within the framework of the stage «kыз-kelin-ana» proverbs are given in Kazakh and English. They are taken from the works published at the end of the 20th-the beginning of the 21st century, compared with each other, reveal the linguistic picture of the image of «kыз-kelin-ana», and summarize the article. Semantic similarities and differences of phraseological units and proverbs in two languages, the degree of kinship of which is far, completely different in origin, are systematized on the basis of the comparative method.

Keywords: proverb, phraseology, concept, image, linguo-culturology.

References

1. Sagidolda G.S. Turki-mongol guniebeinesining tildik fragmentteri [Linguistic fragments of the Turkic-Mongolian picture of the world] – Astana:Saryarka baspasy, 2011. – 304 p.
2. Tolstoi N.I. Iyazik i narodnaya cultura [Language and folk culture] Ocherki po slabiyanskoi mifologii i ethnolinguistike. – Moskva: Indrik, 1995.– 512 b.
3. Qaidar A. Qazaktar ana tili aleminde [Kazakhs in the Native Language World] (ethnolinguistikaliq sozdik) Adam. – Almaty: Daik-Press, 2009. T.1. – 784 b.
4. Ter-Minasova S.G. Til zhane madenietaraliq kommunikasiya [Language and intercultural communication] – Almaty: Ulttiq audarma burosy, 2018. – 320 b.
5. Qasimova S.K. San comonentti maqal-matelderding ulttiq madeni negizi [National cultural basis of numerical proverbs and sayings]: filol.gylym.kandid.diss. – Astana, 2009. – 141 b.
6. Qaidar A. Haliq danaligy [Folk wisdom] – Almaty: Tolagai T, 2004. – 560 b.
7. Barzhaqsilyu A., Baitursynuly A., Bokeihanuly A., Myng bir maqal, zhiyrma ush zhoktau [One thousand and one Proverbs, twenty-three lamentations]. – Almaty. 1993. – 96 b.
8. Schipper M. Never marry a woman with big feet: Proverbs about Woman around the World. – New Haven and London: Yale University Press, 2003. – 70 p.
9. Doyle Ch.C., Meider W., Shapiro R.F., The Dictionary of Modern Proverbs. – New Haven and London: Yale University Press, 2012. – 308 p.
10. Keikin Zh. Qazaqtyng 7777 maqal-matelderi [7777 Kazakh proverbs and sayings]. Almaty: Olkebaspasy, 2002. – 448 b.
11. Shariphanuly M. Qazaqtyng maqal-matelderi [Kazakh Proverbs]. Astana: Vaster Po. ZhShS, 2011 –T2. – 574 b.
12. Kerschen L. American proverbs about women: a reference guide. – Westport, Conn: Greenwood Press, 1951. – 197 p.
13. Sebortiyani E.D. Etimologisheski slovar turkskih iyazikov [Etymological Dictionary of Turkic Languages] (B,G,D) Moskva. – Izdatelstbo Nauka, 1978. – 392 s.

Автор туралы мәлімет:

Әбдімәулен Гүльмира – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің докторанты, Астана, Қазақстан.

Абдимаулен Гүльмира – докторант Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.

Abdimaulen Gulmira – Ph.D student at L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Қоқишева Назерке Мағазқызы – филология ғылымдарының кандидаты, Еуразия гуманитарлық институтының доценті, Астана, Қазақстан.

Қоқишева Назерке Мағазовна – кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института, Астана, Казахстан.

Kokisheva Nazerke Magazovna – candidate of Philological Sciences, Docent of the Eurasian Humanities Institute, Astana, Kazakhstan.